

SİYASAL KİMLİKLİ AYDINLARIN DİL DEVRİMİ'NE ETKİSİ (1932-1952)

Murat Turan*

Öz

Siyasal kimlikli aydınlar, Türkiye'nin modernleşme sürecinde öncü rol oynamışlardır. Toplumun dönüştürülmesinde ve hareketin sürekli hale getirilmesinde bu gruplar etkili olmuştur. Cumhuriyet döneminin en önemli faaliyetlerinden biri olan dil çalışmaları da aydınlar grubunun çabası ile başarıya ulaşmış bir girişimdir. Dil çalışmalarının içerisinde görev alan aydınlar, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren eğitim, dil ve edebiyat alanında uzmanlaşmış kişilerdi. Tecrübelerinden ve gözlemlerinden elde ettikleri bilgileri, Dil Devrimi'nin başarıyla neticelenmesi amacıyla kullanmışlardı. Cumhuriyet döneminde, devletin yönetim kademelerinde ve kurumlarında görev yapan aydınların, dil çalışmalarına dahil edilmesi konusunda, meslekî liyakat esasına göre hareket edildiği anlaşılmaktadır. Dil çalışmalarında görev alan aydınların büyük çoğunluğu Maarif Vekâleti'ne bağlı kuruluşlarda çalışmış, gazete ve dergilerde yazarlık ve çevirmenlik yapmış, Türkçe dilbilgisi ve Türk Edebiyatı konusunda eserleri yayımlanmış kişilerdi. Bu kişilerin, bilgi, deneyim ve yetenek özelliklerine bakılarak, dil çalışmalarında yer almaları için çeşitli yetkiler verilmişti. Aydınlar verilen ilk yetki, 1928'de Dil Encümeni'nin kurulması iken, ikinci yetki ise Latin harflerine geçme kararının Meclis tarafından kabul edilmesiydi. 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuyla birlikte, dil faaliyetleri siyasetin bütün alanlarını kapsayacak şekilde genişletilmişti. Dil çalışmaları, devlet eliyle yürütülen ve başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere diğer siyasi kimlikli aydınların öncülüğünde kurumsallaşan bir hareketti. Dilin yapısı ve kültürel gelişimi konusunda bilgi birikimine sahip yazarların başlatmış olduğu bu girişimler, doğal olarak Meclis'teki tartışmaların niteliğini de belirlemişti. Bu çalışmada, ağırlıklı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıtlarından ve Dil Kurultaylarına ait kaynaklardan elde edilen bulgular neticesinde, siyasi kimlikli aydınların Dil Devrimi'ne etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

* Dr., İzmir, Türkiye, muratturan1923@hotmail.com., ORCID ID: 0000-0002-8908- 5199.

Anahtar Kelimeler: Dil Devrimi, Türk Modernleşmesi, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti.

The Influence of the Intellectuals with Political Identity on the Language Revolution (1932-1952)

Abstract

Intellectuals with political identity played a leading role in the modernization process of Turkey. Such groups have been influential in terms of transforming the society and ensuring that the movement is permanent. Language studies, one of the most significant activities of the Republican period, is an initiative that has been accomplished through the efforts of the aforementioned group of intellectuals. Intellectuals who participated actively in the language studies were also experts in the fields of education, language and literature since the last period of the Ottoman Empire. They utilized the knowledge which they acquired through their experiences and observations for the completing Language Revolution successfully. It has been figured out that in the Republican era, the inclusion of intellectuals holding positions in the administrative levels and institutions of the state in language studies was based on professional merit. The majority of the intellectuals who took part in language studies were people who worked in institutions affiliated to the Board of Education, worked as an author and translator in newspapers and magazines, and had their works published on Turkish grammar and Turkish literature. Said people were authorized in various manners to participate in language studies, by considering their knowledge, experience and abilities. While the intellectuals were authorized initially for the establishment of the Language Council in 1928 initially, they were authorized for the adoption of the decision to switch to Latin letters by the Assembly subsequently. With the establishment of the Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Society for Examination of Turkish Language) in 1932, language activities were expanded to cover all areas of politics. Language studies was a movement executed by the state and institutionalized particularly under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk and other intellectuals with political identity. Such initiatives, initiated by the authors having knowledge on the structure of language and its cultural development, naturally determined the nature of the debates in the Assembly. As a result of the findings obtained mainly from the minutes of the Turkish Grand National Assembly and the sources of the Language Conventions, the influence of the intellectuals with political identity on the Language Revolution has been examined in this study.

Keywords: Language Revolution, Turkish Modernization, Republican People's Party, Democrat Party, Turkish Grand National Assembly, Republic of Turkey.

Giriş

Cumhuriyet ile birlikte siyasal ve toplumsal devrimlerin yoğun şekilde yaşandığı yeni bir dönem açılmış ve kültürel öğeler konusunda önemli kararlar alınmıştır. Kültürel çalışmaların en önemlisi, Latin harflerinin kabulü ve sonrasında başlatılan Dil Devrimi süreciydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu sürecin başlatılabilmesi mümkün değildi; çünkü 1925'te başlayan Takrir-i Sükûn Dönemi, 1927'ye kadar sürmüştü ve bu arada 1926'da İzmir Suikastı gerçekleşmiş, 1927'ye gelindiğinde ise Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci kongresi düzenlenerek, Mustafa Kemal uzun süre üzerinde çalışmış olduğu *Nutuk* adlı eserini bu kongrede sunmuştu. Dolayısıyla hem Cumhuriyet yönetimi hem de Mustafa Kemal açısından, 1928'e kadar yoğun bir dönem yaşanması sebebiyle dil çalışmalarının başlatılabilmesi mümkün olamamıştı.

Modern devletin dönüşümünü sağlayacak çalışmalardan en önemlisi millî kimliğin yaratılması, millî kimliğin sembolü ise ortak konuşulan dildir. Dilde sadeleşmeye gidilmesi halinde, ulus-devlete ait dilin yapısal gelişimi de kolaylaşacaktı. Latin harflerine geçilmesi kararı bir taraftan geçmişten kopuş manasına gelirken diğer taraftan Cumhuriyet kadrosunun amaçladığı kültürel değişimlerin önünü açan bir girişimdi. Latin harflerine geçilmesiyle birlikte, Osmanlı geçmişine ait kültürel unsurlar etkisini yitirecek ve Cumhuriyet kimliğine özgü yeni unsurlar oluşabilecekti.¹

Yazı ve dil meselesine ilişkin ilk ciddi hamle, Dil Encümeni'nin [Dil Heyeti] kurulmasıydı. 20 Mayıs 1928'de, Başvekâletin talimatı ile Maarif Vekilliği tarafından 27 Mayıs 1928'de Dil Encümeni kurulmuş ve ilk toplantıya Mustafa Kemal (Atatürk) başkanlık etmişti.² Dil Encümeni üyelerinin kimliğine bakıldığında, siyasal kimlikli aydınların ağırlık taşıdığı görülmektedir: İzmir mebusu ve Maarif Vekili Mustafa Necati, Talim Terbiye Dairesi Reisi Mehmet Emin (Erişirgil), Talim Terbiye Dairesi üyesi Mehmet İhsan (Sungu), Bolu mebusu Falih Rıfki (Atay), Afyonkarahisar mebusu Ruşen Eşref (Ünaydın), Mardin mebusu Yakup Kadri

¹ Zafer Toprak, *Atatürk, Kurucu Felsefenin Evrimi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s.295-297; Zafer Toprak, "Cumhuriyet'in Kilit Taşı: Harf Devrimi," *Toplumsal Tarih*, Sayı:118, Ekim 2003, s.68-73; Zafer Toprak, "Gazi Mustafa Kemal ve Kültür Devrimi'nin Başlangıcı: Harf Devrimi 1928", *Cumhuriyet'in Kazanımları*, (ed. Bülent Çukurova, Fevzi Çakmak), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2017, s.75-86.

² Cahit Kavcar, "Yazı Devrimi, Dil ve Eğitime Getirdiği Kolaylıklar", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, 1981, s.45.

(Karaosmanoğlu), Darülfünun müderrisi Ragıp Hulûsi (Özdem), Darülfünun eski muallimlerinden ve IV. dönemde Çanakkale mebusu olarak görev yapacak olan Ahmet Cevat (Emre), Elâziz mebusu Fazıl Ahmet (Aykaç) ve Hariciye Vekâletinden İbrahim Osman (Karantay), V. dönemde Burdur mebusu olarak görev yapacak olan İbrahim Necmi (Dilmen), Zonguldak mebusu Celâl Sahir (Erozan), edebiyat tarihi araştırmacısı İsmail Hikmet (Ertaylan) ve Demokrat Parti döneminde Millî Eğitim Bakanlığı görevi yapacak bir isim olan Hüseyin Avni (Başman) de encümenine dahil olan isimler arasındaydı.³

Mustafa Kemal'in başkanlığında Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleşen dil çalışmaları, 25 ile 29 Ağustos 1928 tarihleri arasında düzenlenmişti. Bu çalışmalara, siyasi kimliğe sahip aydınlar da katılmıştı: Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım (Özalp), Başvekil İsmet (İnönü), Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya), Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras), Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, İstanbul Vali Vekili ve Belediye Başkanı Muhittin (Üstündağ), Dil Encümeni üyelerinden Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ahmet Cevat (Emre) ve İbrahim Necmi (Dilmen) katılan isimlerdi. Dolmabahçe toplantısındaki son oturum, 29 Ağustos 1928 tarihinde düzenlenmiş ve bu toplantıya şu isimler katılmıştı: *Akşam* gazetesi sahibi ve Sivas mebusu Necmettin (Sadak), *Son Saat* gazetesi sahibi ve Giresun mebusu Hakkı Tarık (Uş), *Milliyet* gazetesinden ve VI. dönemde Kars mebusu olarak görev yapacak olan İbrahim Ethem İzzet (Benice), VI. dönemde İstanbul mebusu olarak görev yapacak olan Ahmet Şükrü (Esmer) ve VI. dönemde Çanakkale mebusu olarak görev yapacak olan Reşat Nuri (Güntekin), *Cumhuriyet* gazetesi yazarı ve VI. dönemde İstanbul mebusu olarak görev yapacak olan Abidin Daver, Çanakkale mebusu ve *Vakit* gazetesi yazarı Sâmih Rifat (Yalnızgil), Ordu mebusu ve *Servet-i Fünun* dergisi yazarı Ahmet İhsan'ın (Tokgöz) yanı sıra İstanbul mebusu Ahmet Rasim (Arık), Tekirdağ mebusu Celâl Nuri (İleri), Kastamonu mebusu Velet Çelebi (İzbudak), yazar Halit Ziya (Uşaklıgil), Zonguldak mebusu Celâl Sahir (Erozan), yazar Halit Fahri (Ozansoy), IV. dönemde Ankara mebusu olarak görev yapacak olan Aka Gündüz, yazar Ahmet Haşım, VIII. dönemde Ordu mebusu olarak görev yapacak olan yazar Yusuf Ziya (Ortaç), VIII. dönemde Zonguldak mebusu olarak görev yapacak olan Orhan Seyfi (Orhon), yazar Peyami Safa, IV. dönemde Ordu mebusu olarak görev yapacak olan Ali Canip (Yöntem), İstanbul mebusu Yusuf Akçura ve Kars mebusu Ahmet Ağaoğlu gibi tanınmış isimler yer almıştı. Dil Encümeni üyeleri bir taraftan yeni alfabeyi hazırlama görevini yürütürken, diğer taraftan da toplumun Latin harflerine hazırlanması konusunda çaba göstermekteydi. Örneğin Ahmet Cevat (Emre) *Vakit*

³ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, "Cumhuriyet'in Dil Reformunu Okumak: Köprü mü, Paravan mı?", *Mukaddime- Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 2019, s.455; Cengiz Dönmez, "Atatürk ve Harf İnkılabı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:27, Sayı.79, 2011, s.48.

gazetesinde, İbrahim Necmi (Dilmen) *Milliyet* gazetesinde, Falih Rıfki (Atay) ise hem *Milliyet* hem de *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde bu konuda yazılar yayımlıyordu.⁴

Dil Encümeni'nin görevi, Latin harflerinin Türkçeye uyarlanması amacıyla raporlar hazırlamaktı. Latin harflerine geçilmesinin gerekçesi olarak, toplumun okur-yazarlık oranının yükseleceği, Türk Dili'nin zengin yapısının ortaya çıkacağı öne sürülmektedir. Dil Encümeni'nin hazırladığı son rapor, 1 Ağustos 1928 tarihinde Falih Rıfki (Atay) tarafından Mustafa Kemal'e sunulmuştu.⁵ Mustafa Kemal dil konusundaki çalışmalarda hızlı kararlar alınması gerektiğine inanmaktaydı. 9/10 Ağustos 1928 gecesi Sarayburnu'nda yapmış olduğu konuşmada, Latin harflerine geçilmesi kararından söz etmişti. 1 Kasım 1928 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarken yaptığı konuşmada ise bu kararın kabul edilmesi halinde, Meclis'in önemli bir görevi yerine getireceğini vurgulamıştı.⁶ Dil çalışmalarına özellikle de siyasal kimlikli aydınları dahil ederek, bu konunun devlet politikası olarak yürütülmesini sağlamaya çalışmaktaydı. Mustafa Kemal bir taraftan dil çalışmalarının gerekçesini topluma açıklayabilmek için yurtiçi gezilerine çıkıyor diğer taraftan da aydınların bu gezilerde yer almasını sağlıyordu. 1 Ocak 1929 tarihinde açılan Millet Mektepleri'ne (Ulus Okulları) ait talimatnamede, kendisi için yer verilen "*Başmuallimlik*" unvanını kullanarak, Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen dil derslerine mebusların katılmalarını istiyor ve başarılı olan mebuslara devlet matbaasında basılan alfabelerden takdim ediyordu.⁷

Siyasal kimlikli aydınların çalışmaları ile başlatılan dil çalışmalarının süreklilik kazanması ancak sistematik bir plan çerçevesinde mümkün olabilirdi; çünkü bir dilin yapısal değişikliğe uğraması ancak iki şekilde gerçekleşebilirdi: Bunlardan birincisi evrimsel olarak gerçekleşen değişim, ikinci ise insan müdahalesi ile yapılan devrimsel değişimdir. Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarında ikinci yöntem tercih edilmişti. Türk Dili'nin kelime yapısını düzenlerken üç yöntem kullanılmıştı: Halk dilinden alınan kelimeler, Anadolu Türkçesi'nin eski yazılı kaynaklarından alınan kelimeler ve üretilen yeni kelimeler.⁸ Bütün bu çalışmaların devlet programıyla yürütülmesini sağlayacak daha kapsamlı gelişme ise 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin faaliyete geçmesiydi.

1928'de çalışmalara başlayan Dil Encümeni, Türk Dili'nin yapısı hakkında geniş çaplı kararlar alacak bir kurul değildi. Bu sebeple tüzüğü ve programı ile daha donanımlı bir yapının inşa edilmesi gerekmektedir. Mustafa Kemal tüm bu sürecin başında bulunan bir isim olarak, I. Türk Tarih Kurultayı'nın son gününün

⁴ Bilâl N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.94-95, 179-180.

⁵ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2020, s.509.

⁶ *Mustafa Kemal Atatürk'ün Meclis Konuşmaları (1920-1938)*, (haz. Kurtuluş Güran), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2020, s.833.

⁷ Dönmez, *a.g.m.*, s.45-47.

⁸ Zeynep Korkmaz, "Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi", *Türkoloji Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 1972, s.97, 110.

aşamında, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşunu gerçekleştirmek istiyordu. 11 Temmuz 1932 tarihinde, Afyon mebusu Ruşen Eşref'i (Ünaydın) Çankaya Köşkü'ne davet etmişti. Çankaya Köşkü'ndeki masada Afet Hanım (İnan), Yusuf Akçura, Sâmih Rifat (Yalnızgil), Riyaseticumhur Kâtibi Umumisi Yusuf Hikmet (Bayur), IV. dönemde Eskişehir mebusu olarak görev yapacak olan Yusuf Ziya (Özer), Bolu mebusu Hasan Cemil (Çambel), IV. dönemde Şebinkarahisar mebusu olarak görev yapacak olan Sadri Maksudi (Arsal), Maarif Vekâleti Talim Terbiye Dairesi Reisi Mehmet İhsan (Sungu), Ankara Etnografya Müzesi müdürü Hâmit Zübeyr (Koşay), dilbilimci Hüseyin Namık (Orkun) ve Macar Profesör Zayti Ferenc bulunuyordu. Tarih konuşmaları bitmek üzere iken Mustafa Kemal, "Dil işlerini düşünenecek zaman da gelmiştir. Ne dersiniz?" diyerek, dil konusunun tıpkı tarih çalışmaları gibi devlet desteği ile yürütülmesi gerektiğini vurguluyordu. Zaten Maarif Vekâleti bütçesinden tahsilatın kesildiği 1931 Temmuz ayından itibaren Dil Encümeni artık çalışmıyordu. Mustafa Kemal sözlerini şöyle tamamlamıştı: "Öyle ise, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun". Cemiyetin çalışma konuları bu toplantıda oluşturulmuştu. Dil Cemiyeti iki alanda faaliyet gösterecekti: Birincisi Filoloji ve Lengüistik, ikincisi ise Türk Dili kolu idi. Türk Dili kolunun üç alt birimi bulunacaktı: Lûgat ve İstilah, Gramer ve Sentaks, Etimoloji. Mustafa Kemal bu toplantıda, Afyon mebusu Ruşen Eşref'i (Ünaydın), Manisa mebusu Yakup Kadri'yi (Karaosmanoğlu), Zonguldak mebusu Celâl Sahir'i (Erozan) ve Çanakkale mebusu Sâmih Rifat'ı (Yalnızgil) Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuyla ilgili çalışmalarını yürütmeleri için görevlendirmişti. 12 Temmuz 1932'de Dâhiliye Vekâleti'ne verilen kuruluş dilekçesinin altında, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisi Çanakkale mebusu Sâmih Rifat (Yalnızgil), Umumî Kâtip Afyon Karahisar mebusu Ruşen Eşref (Ünaydın), âza ve veznedar Zonguldak mebusu Celâl Sahir (Erozan) ve yine âza olarak Manisa mebusu Yakup Kadri'nin (Karaosmanoğlu) imzaları yer almaktaydı.⁹

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluş dilekçesinde, "Türk dili bakımında tetkikat ve neşriyatta bulunmak maksadıyla ve merkezi Ankara'da Halkevi binasındaki dairede bulunmak üzere Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla ilmî bir cemiyet teşkil edilerek nizamnamesi merbutan takdim kılınmıştır" ifadesine yer verilmekteydi. Cemiyet merkezinin Ankara Halkevi olduğunun belirtilmesi, Dil Devrimi sürecinin önderleri olan siyasal kimlikli aydın rolünün yoğunlaşacağını göstermekteydi. Cemiyet ayrı bir teşkilat ağı kurmamış, CHF/CHP teşkilatından ve Halkevleri'nin kültür şubelerinden faydalanma yoluna gitmişti.¹⁰ Cemiyetin hem devlet bürokrasisi hem de hükümet teşkilatı ile kurduğu bu yakınlık, daha sonraki süreçlerde artarak devam etmiştir.

⁹ Ruşen Eşref Ünaydın, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hâtıralar*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1943, s.9-13.

¹⁰ Ünaydın, *a.g.e.*, s.12-41.

Dil Çalışmalarının Kültürel ve Siyasal Olarak Kurumsallaşması

Dil çalışmalarının kapsamlı ve programlı biçimde yürütülmesini sağlayacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 12 Temmuz 1932 tarihinde faaliyete başlamıştı. Cemiyetin kuruluş amacı, “*Türk Dili'nin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yarasır yüksekliğe erdirmek*” şeklinde ifade edilmişti. Cemiyet, kuruluşundan itibaren devlet teşkilatı ve siyasal kimlikli aydın kadrolar ile yakın temas içerisindeydi. Cemiyet'in ilk nizamnamesinde “*Reisicumhur Gazî Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek hamî reisliği altında, Türk Dili Tetkik Cemiyeti adlı bir cemiyet kurulmuştur*” denilerek, Mustafa Kemal'in kurucu başkan olduğu vurgulanmıştı. Diğer maddede ise “*Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili, Cemiyetin fahri reisidir*” ifadesi yer almış, Maarif Vekili'nin fahri reis olduğu belirtilmişti. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin ilk reisi Sâmih Rifat (Yalnızgil) iken fahri reisi ise dönemin Maarif Vekili Esat Sagay idi. Cemiyetin ismi, 1934'teki kurultayda Türk Dili Araştırmaları Kurumu olarak değiştirilecek; ancak 1936'daki kurultayda yeni bir değişiklik yapılarak, kalıcı şekilde kullanılacak olan Türk Dil Kurumu şeklinde değiştirilecekti. Cemiyet'in kurucu heyetinde görev yapan kişilerin büyük çoğunluğu siyasette yer alan isimlerdi: Reis Çanakkale mebusu Sâmih Rifat (Yalnızgil), Umumî Kâtip Afyonkarahisar mebusu Ruşen Eşref (Ünaydın), Veznedar Zonguldak mebusu Celâl Sahir (Erozan). Cemiyet'in kurucu heyetindeki âza ise şunlardı: Ordu mebusu Ahmet İhsan (Tokgöz), Çanakkale mebusu Ahmet Cevat (Emre), Ordu mebusu Ali Canip (Yöntem), Mardin mebusu Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Samsun mebusu Hasan Ruşeni (Barkın), Maarif Vekâleti Müfettişi Hasan-Âli (Yücel), Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Reisi Mehmet İhsan (Sungu), Eski Dil Encümeni Kolbaşılarından Ragıp Hulûsi (Özdem), Maarif Vekâleti Müfettişi ve VI. dönemde Çanakkale mebusu olarak görev yapacak olan Reşat Nuri (Güntekin) ve V. dönemde Erzurum mebusu olarak görev yapacak olan Saim Ali (Dilemre).¹¹

Devlet teşkilatı ve siyasal kimlikli aydın kadroların hâkim olduğu bürokratik ağırlık, kendini ilk kurultaydan itibaren göstermekteydi. 26 Eylül 1932 yılında düzenlenen I. Türk Dil Kurultayı'nda, Riyaset Divanı Reisi TBMM Başkanı Kâzım (Özalp) iken ikinci reis Maarif Vekili Reşit Galip Bey idi.¹² 1934 yılında düzenlenen II. Türk Dil Kurultayı'nın başkanlığına yine TBMM Reisi Kâzım Özalp getirilmişti.¹³ Encümen başkanlığına Maarif Vekili Saffet Arıkan, muhasebeciliğine Aksaray mebusu Besim Atalay, âzalıklara ise Çanakkale mebusu Ahmet Cevat Emre, Ordu mebusu Ali Canip Yöntem, Muş mebusu Hasan Reşit Tankut, Konya mebusu Naim Hazım Onat ve Mardin mebusu Yakup Kadri Karaosmanoğlu seçilmişti.¹⁴

¹¹ *Birinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s.5.

¹² *Birinci Türk Dili Kurultayı*, s.7.

¹³ “Kurultay Toplandı, Tezlerin Okunmasına Başlandı”, *Akşam*, 19 Ağustos 1934.

¹⁴ “Kurultay Dün Müzakeresini Bitirdi, İntihap Yapıldı”, *Akşam*, 24 Ağustos 1934.

1936 yılında düzenlenen III. Türk Dil Kurultayı ilk iki kurultaydan farklıydı. Önceki iki kurultayı düzenleyen kuruluş Türk Dili Tetkik Cemiyeti iken 1936 yılındaki kurultayı Türk Dil Kurumu düzenlemişti. Bu ikisinin arasındaki fark, isim değişikliğinden ibaret değildi. 1932 yılında cemiyet olarak kurulan bu teşkilat, 1936 yılına gelindiğinde, her yönü ile resmî devlet kurumu haline gelmişti. Bu durum, Türk Dil Kurumu'nun 1936 yılına ait nizamnamesinin girişinden itibaren kendini göstermekteydi:

“Ulu önder Atatürk'ün katli eliyle ve onun yüce kurucu ve koruyucu Genel Başkanlığı altında 12 Temmuz 1932'de kurulmuş olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Kurumu adını almıştır. Türkiye Kamutayı'nın [TBMM]Başkanı ile Türk Cumhuriyeti Başbakanı ve Genel Kurmay Başkanı, Türk Dil Kurumunun Onursal Başkanlarıdır. Türkiye Kültür Bakanı, Türk Dil Kurumu'nun Başkanıdır.”¹⁵

1936 yılındaki kurultayın açılış konuşmasını bir önceki kurultaydan farklı olarak, Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen'in yerine, Kültür Bakanı [Maarif Vekili] ve Kurultay Başkanı Saffet Arıkan yapmıştı. Yönetim kurulu üyelerine bakıldığında bütün kişilerin siyasette görev yapan isimler olduğu görülmektedir: Başkan Erzincan mebusu Saffet Arıkan, Genel Sekreter Burdur mebusu İbrahim Necmi Dilmen, Sayman Kütahya mebusu Besim Atalay, Üyeler Maraş mebusu Hasan Reşit Tankut, Çanakkale mebusu Ahmet Cevat Emre, Ordu mebusu Ali Canip Yöntem, Urfa mebusu Mehmet Refet Ülgen, Konya mebusu Naim Hazım Onat ve Siirt mebusu İsmail Müştak Mayakon. Bu kurultayda kabul edilen tüzük neticesinde, Kültür Bakanı'nın [Maarif Vekili] Türk Dil Kurumu'nun fahri değil asıl reisi olduğu belirtilirken, TBMM Reisinin, Başvekilin ve Genel Kurmay Başkanının ise fahri reis olduğu ifade edilmişti.¹⁶

1936 yılında düzenlenen III. Türk Dil Kurultayı'na devlet erkânının ve siyasi kadroların katılımı, önceki kurultaylardan fazla idi. Kurultaya katılan isimler ve taşıdıkları görevler şöyleydi: Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Başvekil İsmet İnönü, Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Mehmet Şükrü Kaya, Hariciye Vekili Ahmet Tevfik Rüştü Aras, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Finans Vekili Fuat Ağralı, Millî Müdafaa Vekili Kâzım Özalp, Bayındırlık Vekili Ali Çetinkaya, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Ali Rana Tarhan, Ekonomi Vekili Celal Bayar, Tarım Vekili Muhlis Erkmen, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Refik Saydam, İstanbul Emniyet Müdürü Salih Kılıç, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Bey, Birinci Ordu Genel Müfettişi Fahrettin Altay, Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik, Harp Akademisi Komutanı Ali Fuat, Merkez Komutanı General Fehmi, Selimiye Tüm

¹⁵ *Üçüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul 1936, s.3.

¹⁶ *Üçüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı*, s.17.

Komutanı General İbrahim, İstanbul Tüm Komutanı General Tufan, İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar, Moskova Büyükelçisi Aziz Zekâî Apaydın, Prag Elçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Varşova Elçisi Ferid Bey, Atina Elçisi Ruşen Eşref Bey, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan, CHP Grup Asbaşkanı Hasan Saka, CHP Grup Asbaşkanı Cemal Tunca...¹⁷

Türk Dil Kurumu'na siyasetin ve bürokrasinin desteği yüksekti. Kurum bu destekler neticesinde gelişimini sağlarken, asıl amaçlarından biri olan dilde sadeleşme çalışmalarını erken tarihlerde başlatmıştı. 1935 yılında yayımlanan *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* adlı eser, aslında bu konunun ilk yayını olan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* adlı eserin indeksi idi. Cep kılavuzları, 1933 yılından beri devam eden yoğun çalışmaların ürünüydü.¹⁸ Bu dönemde başlatılan sözlük çalışmaları ise ancak 1943 yılında bitirilmiş ve aynı yıl içerisinde *Türkçe Sözlük* yayımlanabilmişti. Sözlüğün hazırlanmasında ve yayımlanmasında, siyasî kadroların katkısı fazlaydı. Maraş mebusu Hasan Reşit Tankut, Ordu mebusu Ali Canip Yöntem, Gaziantep mebusu Mehmet Ali Ağakay gibi isimler sözlüğün hazırlanmasında katkısı olan kişilerdi. Her ne kadar bu işleri düzenleyen isim Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen olsa da asıl olarak çalışmaların alt yapısını belirleyen isim ise Türk Dil Kurumu Başkanı ve Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel idi.¹⁹

Görüldüğü üzere dil konusundaki geniş boyutlu çalışmalar, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıyla başlamıştı. Bu çalışmaları yürüten isimlerin büyük çoğunluğu, Meclis'te görev yapan siyasal kimlikli aydın kadrolardı. 1930'larda başlayan çalışmalar daha sonraki süreci etkileyecek ve dilde sadeleşme çalışmaları 1945 yılına gelindiğinde, hukuk [anayasa] dilinin değiştirilmesine kadar uzanacak ve bu yaklaşım 1952'de tekrar bir değişikliğe neden olacaktı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yapılan Dil Tartışmaları

Dil Devrimi konusunda yürütülen çalışmalar, doğal olarak Meclis'teki tartışmalara da yansımıştı. 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu bu süreçten kaçınılmaz olarak etkilenmiş ve 1945'te Meclis'in aldığı bir karar neticesinde bu kanunun dili siyasal kimlikli aydınlar tarafından sadeleştirilmişti. 1945'ten 1952'ye kadar dil konusunda daha durağan bir döneme geçilmişti; ancak 1952'den itibaren 1920'lere referans veren eğilimler ortaya çıkmış ve bunun neticesinde, 1945'te yapılan düzenleme kaldırılıp, yeniden 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'na dönülmüştü.

¹⁷ “Üçüncü Dil Kurultayı, Davetli Üyelerin İlk Listesi”, *Ulus*, 20 Ağustos 1936; “Üçüncü Türk Dili Kurultayı Merasimle Açıldı”, *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1936.

¹⁸ *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul 1935.

¹⁹ *Türkçe Sözlük*, (*Türk Dil Kurumu Lügat Kolu çalışmalarıyla hazırlanmıştır*), Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1944, s.8-9.

Cumhuriyet döneminde dil konusunda yaşanan tartışmalardan en erkeni 1924 yılına aitti.²⁰ Bu tartışmaların ilki, 1924 tarihli Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu'nun dili hakkındaki tartışmaydı. Gelibolu mebusu ve aynı zamanda Kanunu Esasî Encümeni Mazbata Muharriri olan Celâl Nuri (İleri) Bey ile diğer mebuslar arasında geçen tartışmanın konusu ise kanunun maddelerinde kullanılan Arapça ve Farsça yapılar hakkındaydı. Bu tartışmalara katılan isimlerden biri de Hilmi (Tunalı) Bey idi. Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu'nun maddeleri yazılırken, Farsça ve Arapça dil yapısına göre düzenlemelerin yapıldığını, örneğin “İslâm Dini” teriminin, “*Dini İslâm*” şeklinde yer almasından rahatsızlık duyduğunu ifade etmişti. Farsça ve Arapça yapılaraya yönelik tepkisini dile getiren diğer bir isim Kütahya mebusu Recep (Peker) Bey idi. Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu'nda yer verilen “*Şûrayı Devlet*” teriminin, “*Devlet Meclisi*” terimi ile yer değiştirmesi gerektiğini belirtmekteydi. Feridun Fikri (Düşünsel) Bey ise “*Şûrayı Devlet*” teriminin alışılmış bir kullanıma sahip olması sebebiyle, muhafaza edilmesinin daha uygun olacağını belirtmişti.²¹

Dil konusunda Meclis'te yaşanan tartışmalardan bir diğeri ise İzmir mebusu Şükrü (Saraçoğlu) Bey'in, 25 Şubat 1924'de Bütçe Kanunu Tasarısı görüşülürken yaptığı bir konuşma üzerine başlamıştı. Şükrü (Saraçoğlu) Bey'e göre ülkedeki okur-yazarlık oranındaki düşüklüğün temel sebebi, Arap alfabesinin kullanılmasıydı. Şükrü (Saraçoğlu) Bey'in bu konuşması, Meclis'te birçok mebus tarafından tepkiyle karşılanmış ve etkisi dönemin gazetelerinde yer alarak bir süre daha sürmüştü.²²

Anlaşıldığı üzere her ne kadar, II. Meşrutiyet döneminde, dilde sadeleşme yönünde bazı çalışmalar yapılmış ve Cumhuriyet'e bu konuda önemli birikimler geçmiş olsa da 1924 yılı itibarıyla Meclis'te dil konusunda köklü kararlar alacak mecra henüz oluşmamıştı. Aslında Latin harflerine geçilme kararı alındığı 1928'den 1939 yılına kadar Meclis'te geniş boyutlu tartışma zemininin oluşmadığı söylenebilir; çünkü bu konudaki kararlar ve uygulamalar ağırlıklı olarak Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından ve kurultaylar aracılığıyla yürütülmekteydi. Hasan-Âli Yücel'in Maarif Vekilliği görevine başladığı 1938 yılından itibaren ise Meclis'teki siyasal kimlikli aydınların, dil çalışmaları konusunda daha fazla tartışma alanı oluşturduğu söylenebilir.

²⁰ Millî Mücadele yıllarında mebusların dil konusundaki görüşleri için bkz. Yaşar Yılmaz “İlk Meclis I. Dönem Milletvekillerinin Bağımsızlık Anlayışlarında Türkçenin Yeri”, *Türk Dili*, Sayı: 752, Ağustos 2014, s.94-100.

²¹ Tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Özdemir, *Cumhuriyet Tarihi Boyunca Hukuk Dilindeki Değişmeler ve Gelişmeler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

²² TBMM Zabıt Ceridesi, II. Devre, Cilt:5/1, 25/2/1924, s.335-336.

Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserlerin Kullanımı Meselesi

Meclis'te 1939 yılındaki tartışmanın konusu, 1936'da Maarif Vekilliği'nin Başvekâlet'e sunmuş olduğu bir tezkere hakkındaydı. Söz konusu tezkerede, okullar ve kültür kurumlarındaki kütüphanelerde etüt kitabı olarak kullanılması amacıyla eski harflerle basılmış kitapların Maarif Vekilliği tarafından satın alınması istenmişti. Maarif Vekilliği, ilgili kurumlardan bu konudaki taleplerini hazırlayıp Vekâlete bildirmelerini istemiş; ancak bazı yöneticiler bu konuda tereddüt etmiş ve yanıt vermek konusunda çekingen davranmıştı. Bu yöneticiler, eski harflerle hazırlanmış eserleri talep etmeleri halinde, 1 Kasım 1928 tarihli Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'a aykırı hareket edeceklerini düşünmüşlerdi. Bu kanunun 6. maddesinde, "*devletin bütün daire müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziran'ı iptidasına kadar kullanılması caizdir*" denilmekte ve 9. maddede ise "*bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında, Türk harfleri kullanılır, eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnurdur*" ifadesi yer almaktaydı. Maarif Vekilliği bu konuya açıklık getirebilmek amacıyla bir tezkere hazırlayıp, eski harflerle basılmış kitapların okul ve kültür kurumlarına ait kitabevlerinde kullanılmasının, sözü geçen kanunun hükümlerine aykırı olup olmadığının karara bağlanması için konuyu Meclis gündemine taşımıştı.²³

Başvekil İsmet İnönü kendisine sunulan bu konuyu, 26 Mart 1936 tarihinde TBMM Başkanlığı'na göndermiş; ancak konunun Meclis gündemine gelmesi, 5 Mayıs 1939 tarihinde TBMM Maarif Encümeni'nin hazırlamış olduğu mazbatanın Meclis Başkanlığı'na sunulmasıyla gerçekleşebilmişti. Maarif Encümeni söz konusu tezkereyi tetkik ve müzakere etmiş ve adı geçen kanunun 6. maddesinde, eski harflerle yazılmış ve basılmış cetvel, defter, kitap vesairenin bütün resmî kurumlarda kullanılmasının yasaklandığını; ancak kurum ve kütüphanelerde bulunan bu tür eserlerin müracaat için bulunmasının sakıncalı olduğu konusunda herhangi bir ibarenin bulunmadığını belirtmişti. Kanunun 9. maddesinde ise sadece tedrisatı kapsadığı ve dolayısıyla bu eserlerin etüt amaçlı kullanımında herhangi bir engelin yer almadığını savunmuştu.²⁴

10 Mayıs 1939 tarihinde Meclis'te yapılan görüşmede, Başvekâlet tezkeresi ve Maarif Encümeni mazbatasını tartışmaya açılmıştı.²⁵ Şemsettin Günaltay'ın başkanlığında yürütülen görüşmeye, Çanakkale mebusu Ziya Gevher Etili, Rize mebusu Kemalettin Kamû, İzmir mebusu ve Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel, İstanbul mebusu ve Maarif Encümeni Mazbata Muharriri İbrahim Alâeddin Gövsa ve Diyarbakır mebusu İbrahim Tali Öngören söz alarak katkıda bulunmuştu. Ziya Gevher Etili mazbatada sözü edilen kütüphanelerden maksadın, halkın gireceği kütüphaneler mi, yoksa ihtisas kütüphaneleri mi olduğunu sormakta ve mazbatada

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Devre, Cilt:2, 10/5/1939, ekler kısmı.

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Devre, Cilt:2, 10/5/1939, ekler kısmı.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Devre, Cilt:2, 10/5/1939, s.38-41.

ifade edilen taleplerde bir “*rücu şekil ve kokusu*” olduğunu ileri sürmekteydi. Kemalettîn Kâmî ise eski harflerle basılmış eserlerin etüt kitabı olarak okul ve kültür kütüphaneleri için satın alınabilmesinin uygun olmadığını; ancak ilim ve sanat değeri yüksek olan eserlerin yok olmaması amacıyla satın alınma konusunun tercih edilmesinin daha uygun olacağını ifade etmişti. Bunun üzerine söz alan Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel, asıl olarak yapılmak istenilenin, bir “*irtica*” veya “*rücu*” meselesi olmadığını, araştırmalar yapılırken yeni harflerle basılmamış ve basılması kolay olmayan eski kitapların incelenebilmesi için kütüphanelerde bulunmasının sağlanmaya çalışıldığını ve zaten bu eserleri inceleyen kişilerin küçük çocukların olmayacağını belirtmişti.²⁶

1939’da Meclis’te yaşanan dil konusundaki tartışmalardan biri de “*okul*” kelimesinin manası konusundaydı. Aslında bu kelimenin 1933-1935 yıllarında gerçekleşen kabul süreci de aynı şekilde zorlu bir süreçti. 1934’de *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*’nu hazırlayacak olan Kılavuz Kolu’nun çalışmaları başlamış ve “*mektep*” için “*okula*” karşılığı önerilmişti. 9 Mayıs 1935’te ise kılavuz sözlerine ilişkin düzeltme listesi yayımlanmış ve “*mektep*” kelimesi için “*okul*” karşılığı kabul edilmişti; ancak zaman içerisinde hem “*mektep*” hem de “*okul*” kelimesinin bir arada kullanıldığını söylemek mümkündür.²⁷ 1939’da Meclis’teki tartışmalara bakıldığında bu konu daha açık biçimde görülebilmektedir. Çanakkale mebusu Ziya Gevher Etili söz alıp, mazbatada üniversitelerden söz edilmediğini, tam tersine “*okul ve kültür kurumları*” ifadesinin kullanıldığını ve “*okulun*” kelime manasının “*ilk mektep*”, “*orta mektep*” olduğunu ileri sürmüştü. Ziya Gevher Etili’ye göre, “*okul*” kelimesi üniversiteyi karşılamıyordu. Diyarbakır mebusu İbrahim Tali Öngören de aynı görüşteydi; kanunda “*okul*” tabiri vardı, “*ilk mektep*” de, “*orta mektep*” de, lise de “*okul*” idi. Tartışmalar sırasında ilgili mazbatanın tashih edilmesinin istenmesi üzerine, Maarif Encümeni Mazbata Muharriri ve İstanbul mebusu İbrahim Alâeddin Gövsa söz alarak, “*okul*” kelimesinin bütün eğitim kuruluşları için kullanıldığını ve en bariz misalin, eski Mülkiye Mektebi’nin, Siyasal Bilgiler Okulu olarak çevrilmesini göstermişti. Bunun üzerine Hasan-Âli Yücel konu hakkında tekrar söz alıp, “*okul, ilk mektepten, en yüksek derecelere kadar bütün tahsil müesseselerini içine alan yerdir*” şeklinde bir tanımlama yapmıştı.²⁸

Meclis’teki görüşmeler sona erdikten sonra İbrahim Tali Öngören, Meclis Başkanlığı’na bir takrir sunarak, ilgili mazbatadan “*okul*” kelimesinin çıkarılmasını teklif etmişti; ancak yapılan oylamada değişiklik teklifi kabul edilmemiş ve eski harflerle basılmış kitapların etüt kitabı olarak kullanılmasının, 1 Kasım 1928 tarihli kanuna aykırı olmadığı kararı kabul edilmişti.

²⁶ TBMM Zabut Ceridesi, VI. Devre, Cilt:2, 10/5/1939, s.39.

²⁷ Sedat Balyemez, “Okul Kelimesi, Eko’den mi Geliyor?”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:40, Mayıs 2017, s.115-147.

²⁸ TBMM Zabut Ceridesi, VI. Devre, Cilt:2, 10/5/1939, s.40.

Millî Mücadele'nin Tanımlanma Biçimi (1942)

3 Nisan 1942 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündeminde, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne bağlı Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün kurulması hakkındaki kanun tasarısının görüşmeleri vardı. Enstitünün kurulma amacı, “*Türk İstiklâl Savaşı, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti rejiminin dayandığı esaslar hakkında her türlü araştırmalarda bulunmak*” şeklinde ifade edilmişti. Tasarı hakkında konuşmak için söz alan İstanbul mebusu Kâzım Karabekir, bu tasarıda kullanılan “*İstiklâl Savaşı*” tanımı yerine “*İstiklâl Harbi*” tanımının tercih edilmesinin daha uygun olacağını ifade etmişti. Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel söz alarak, savaş kelimesinin daha geniş bir mana taşınması ve kelimenin Türkçe olması sebebiyle tercih edildiğini açıklamıştı;²⁹ ancak ilginç olan nokta, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün kurulması hakkındaki kanun henüz daha Meclis'e gelmeden önce, 13 Ocak 1942 tarihinde Başvekil Refik Saydam tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulan kanun tasarısının gerekçesinde, “*İstiklâl Savaşı*” yerine “*Kurtuluş Savaşı*” tanımı kullanılmıştı 28 Mart 1942 tarihli TBMM Maarif Encümeni mazbatasında ise “*İstiklâl Savaşı*” tanımı tercih edilmişti.³⁰

Millî Mücadele'nin tanımlanma biçimleri hakkındaki belirsizliği çözebilmek için aslında Cumhuriyet'in ilk yıllarında resmî bir karar alınmıştı. 30 Aralık 1925 tarihinde Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa, Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, bu konunun nasıl tanımlanması gerektiğini sormuş ve “*Türkiye Kurtuluş Harbi*” veya “*Türkiye İstiklâl Mücadelesi veya Muharebeleri*” önerilerinde bulunmuş, İsmet (İnönü) Paşa ise 12 Ocak 1926 tarihinde Fevzi (Çakmak) Paşa'ya verdiği yanıtta, “*Anadolu istiklâl mücadelesinin, İstiklâl Harbi*” olarak tanımlanmasının uygun olacağını belirtmişti.³¹ Bu dönemden itibaren gerek devlet dilinde, gerekse tarih yazımında “*İstiklâl Harbi*” tanımı kullanılmaya başlanmıştı; ancak 1930'larda başlayan dilde sadeleştirme çalışmaları neticesinde, resmî yazışmalarda ve konuşma metinlerinde “*Kurtuluş Savaşı*” ve “*İstiklâl Savaşı*” terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir.

1924 Tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesi (1945)

Dil Devrimi sürecinde eski terimlerin bir bölümü yeni kelimeler ile yer değiştirip, kullanım özelliğini kaybederken, bir takım yeni kelimeler ise yaygın olarak tercih edilmeye başlanmıştı. Dilin dönüştürülmesi konusundaki gelişmeler, hukuk dili için de söz konusuydu. Özellikle de 1942 yılından itibaren, 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesiyle ilgili çalışmaların hızlandığı anlaşılmaktadır. 1942'de dilde sadeleşme ve Türkçeleştirme konusunda Meclis'teki

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Devre, Cilt:24, 3/4/1942, s.69-82.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Devre, Cilt:24, 3/4/1942, ekler kısmı.

³¹ *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1994, s.609-611.

tartışmalarda dikkat çeken nokta, bu konunun ileri bir tarihte Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesiyle birlikte köklü biçimde değişikliğe uğrayacağı yönünde bir fikrin öne sürülmesiydi.³² Bu konudaki en önemli aşama, 1945 yılında Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun yeni terimler ve kelimelerle yürürlüğe koyulmasıydı.

30 Aralık 1944 tarihinde, Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve 222 mebus tarafından Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesi amacıyla Meclis Başkanlığı'na bir mazbata verilmişti. Mazbatanın gerekçesinde, 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nda zaman içerisinde değiştirilen kelimelerin fazla olduğu; ancak bunların en büyük kısmının konuşma dilinde kullanılmaması sebebiyle yenileri ile değiştirilmesi gerektiği belirtilmişti. Teşkilâtı Esasiye Kanunu hükümlerinin esasında hiçbir değişikliğin yapılmadığı ve manasına bağlı kalındığı ifade edilmişti.³³

6 Ocak 1945 tarihinde, Teşkilâtı Esasiye Encümeni bir tasarı hazırlamış ve Teşrinievvel, Teşrinisani, Kânunuevvel ve Kânunusani kelimelerinin Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak olarak değiştirilmesini Meclis'e teklif etmişti. Aynı tarihte daha kapsamlı bir teklif olan Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesi tasarısı da Meclis Başkanlığı'na sunulmuştu. Bu tasarıda, 1928 tarihli Latin harflerine geçiş kararı ile birlikte ve edebiyat diliyle, halk dili arasındaki ikiliği gideren hareketin hız kazandığı; ancak bu gelişme hareketinde hukuk ve devlet dilinin geride kaldığı ifade edilmişti. Bunun sebebinin ise hukuk dilinin esaslarını belirlemek için dil konusundaki araştırmaların neticelenmesinin beklenmesi şeklinde gösterilmişti. Anayasa konusundaki ilk çalışmalar 1942 yılında başlamıştı. İki ayrı heyet tarafından Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirme tasarıları hazırlanmış ve Meclis üyelerine, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay başkan ve reislerine, İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültesi hocalarına ve dil konusunda çalışan uzmanlara dağıtılarak tasarıyı incelemeleri istenmişti. Bir taraftan da üçüncü bir tasarı hazırlanmış ve CHP grubu tarafından seçilen 30 kişilik komisyonda son haline getirilerek, Meclis Başkanlığı'na sunulmuştu.³⁴

10 Ocak 1945 tarihindeki görüşmede söz alan Teşkilâtı Esasiye Encümeni Reisi Ankara milletvekili Ömer Mümtaz Ökmen, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilirken, içeriğine dokunulmadığını özellikle vurgulamaktaydı:

*“Teşkilâtı Esasiye Encümeni, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesinde en çok dikkat ve itinasını, bu kanunun rubunda mânasında mefhumunda en ufak bir değişikliğe, en basit bir anlaşmazlığa sebebiyet vermemek noktasına teklif etti. Bütün Encümen âzalarının imzasını taşıyan mazbata ile ve şimdi bu kürsüden Büyük Millet Meclisi'ne ve bütün millete temin edebiliriz ki, Teşkilâtı Esasiye'nin hiçbir maddesinde, hiçbir mefhumunda ve medlûlunda en ufak bir değişiklik yapılmamıştır.”*³⁵

³² TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Devre, Cilt:24, 3/4/1942, s.76.

³³ TBMM Zabıt Ceridesi, VII. Devre, Cilt:15, 10/1/1945, ekler kısmı.

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, VII. Devre, Cilt:15, 10/1/1945, ekler kısmı.

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, VII. Devre, Cilt:15, 10/1/1945, ekler kısmı.

Encümenin ilgili mazbatası, Meclis'te 10 Ocak 1945 tarihinde görüşülmeye başlandı ve 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye'nin Anayasa olarak tanımlanan yeni metni kabul edilmiş oldu.³⁶ 11 Nisan 1945'te Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel'in TBMM Dahili Nizamnamesi'nin [içtüzük] Türkçeleştirilmesine dair verdiği tüzük teklifi de Meclis tarafından kabul edildi.³⁷ Bu değişiklikler Meclis'te tartışılırken, hiçbir aksi görüş dile getirilmediği gibi, Meclis'in dil işlerinde yetkili kılınmasının sakıncalı olabileceği manasına gelecek herhangi bir eleştiri de öne sürülmedi.

1945'teki Değişikliğin İptali ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu'na Dönülmesi (1952)

1945 yılında kabul edilen yeni Anayasa metni konusunda, Meclis'te yapılan görüşmelerde herhangi bir tartışma zemini oluşmaz iken 1952'deki görüşmelerde oldukça yoğun tartışmalar yaşanmıştı. Dışişleri Bakanı Mehmet Fuad Köprülü ve 203 milletvekilinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunduğu Anayasa değişikliği teklifinde, "*dil işlerinin sırf ilmi bir istikamette yürütülmesi ve ele alınması için mevcut kanuni set ve baskıları kaldırmak*" amacıyla yeni bir tasarı önerilmişti. Anayasa teklifinin gerekçesinde, 1945 yılında dönemin hükümeti tarafından, 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesi amacıyla dilde yaşayan birçok kelimenin yerlerine "*yeniden uydurulan*" kelimeler koyarak, "*tasfiyeci bir zihniyetle hareket edildiği*" ve dile yapılan bu müdahalenin, Türk Dili'ne verdiği zararı en aza indirmenin amaçlandığı ifade edilmekteydi.³⁸

1952'de kurulan Anayasa Komisyonu'nda teklifin tümü üzerinde müzakere yapılmış ve üç fikir ortaya atılmıştı. Komisyon âzalarının bir kısmı, 20 Nisan 1340 [1924] tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun ve yürürlükte olan tadilleriyle birlikte olduğu gibi "*Yeni Anayasa*" olarak kabul edilmesini istemiş; ancak bu metinde yer alan bazı terkip ve tabirlerin kullanılmaz hale gelmiş olması sebebiyle bu teklif reddedilmişti. İkinci teklif "*Yeni Anayasa*" oluşturuluncaya kadar, 1945 tarihli Anayasanın muhafaza edilmesi yönündeydi. Anayasanın ne zaman oluşturulacağı belli olmaması sebebiyle, bu fikir de kabul görmemişti. Üçüncü fikir ise 1945 tarihli ve 4695 sayılı kanunun derhal kaldırılarak, onun yerine 20 Nisan 1340 [1924] tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun ve yürürlükte olan tadilleri bâki kalmak üzere, manasında bir değişiklik yapılmaksızın sadece eskimiş terkip ve tabirleri değiştirmek suretiyle kabul edilmesiydi. Bu teklif, komisyon âzalarının büyük çoğunluğunun onayı ile kabul edilmiş ve tasarı bu şekilde Meclis Başkanlığı'na sunulmuştu.³⁹

³⁶ TBMM Zabut Ceridesi, VII. Devre, Cilt:15, 10/1/1945, ekler kısmı.

³⁷ TBMM Zabut Ceridesi, VII. Devre, Cilt:16, 11/4/1945, s.37.

³⁸ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, ekler kısmı.

³⁹ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, ekler kısmı.

Anayasa Komisyonu'nun hazırlamış olduğu rapor, 8 Aralık 1952 tarihinde Meclis gündemine getirilmiş ve tartışmaya açılmıştı. Anayasa komisyonu sözcüsü ve Diyarbakır milletvekili Ferit Alpiskender bu konuda yapmış olduğu konuşmada, adalet komisyonu ve diğer komisyonların bu değişikliğin bir an evvel yapılması konusunda ısrarcı olduklarını; çünkü hazırlamakta oldukları kanunların "*birtakım uydurma kelimeleri ihtiva etmesini*" istemediklerini ileri sürmüştü. Anayasa komisyonu sözcüsünün "*birtakım uydurma kelimeler*" ifadesini kullanması, Seyhan milletvekili Cezmi Türk tarafından "*Anayasaya saygısızlık*" olarak nitelendirilmiş ve üslubunu düzeltmesi istenmişti. Konya milletvekili Umran Nazif Yiğiter ise üzerinde esaslı incelemelere ihtiyaç bulunan Anayasa konusunun acele bir şekilde görüşülmesinin tehlikeli olacağını, bu sebeple Ferit Alpiskender'in yapmış olduğu teklifin reddedilmesini istemişti.⁴⁰

Ankara milletvekili Sadri Maksudi Arsal'a göre, 1930'larda Türkler için kendi özgün dilini inşa etmek zorunluluğu doğmuş ve bu sebeple 1945 yılında yapılanları sadece bir heyetin icraatları olarak görmeyip, bütün milletin katılımı ile yapılmış çalışmalar şeklinde görmek gerekmekteydi. Arsal, 1952 yılında kurulan Anayasa Komisyonu'ndaki müzakereleri izlediğini ve komisyonda yer alan isimlerin dil konusunda yeterli donanıma sahip olmadıklarını ifade etmişti. Arsal'ın asıl olarak üzerinde durduğu nokta ise dil konusundaki çalışmaların, Meclis tarafından gerçekleştirilmesinin doğuracağı sakıncalardı. Arsal'a göre dil çalışmalarının akademi tarafından yapılması daha iyi bir yöntem olabilirdi.⁴¹

Anayasa konusunda Meclis'teki konuşmalardan en fazla eleştirilen isim Mehmet Fuad Köprülü idi. Eleştirinin sebebi ise söz konusu kanun tasarısında imzasının bulunmasıydı. Köprülü yapmış olduğu konuşmada, "*ilmî meselelerin, bilhassa dil meselesinin siyasi taşıyık altında ballolunmaması icabettiğini göstermek için yani 1945'te yapılan cebrî bir tasarrufun ortadan kaldırılması için*" bu tasarıya imza atma gereği duyduğunu ifade etmişti.⁴²

Niğde milletvekili Necip Bilge'ye göre, 1945 yılında iktidar tarafından dil işlerine kadar giren devlet müdahalesinin uzaklaştırılması ve böylece dilin kendi gelişim çizgisinde ilerleyebilmesi için siyasî etkilerin önlenmesi gerekmekteydi. Gümüşhane milletvekili Vasfı Mahir Kocatürk, 1945'te Meclis'in aldığı bu kararın hukuken yanlış olduğunu, Meclis'in dil yaratamayacağını ve hiçbir demokratik memlekette Meclis'in bir dili kabul edip, o dil ile kanun yapamayacağını dile getirmişti. Bursa milletvekili Ali Canip Yöntem, 1945 yılında yapılan hataların asıl sahibinin, Türk Dil Kurumu yöneticileri olduğunu düşünmekteydi. Türk Dil Kurumu üyelerinin yaptıklarının ilmî bir iş olmadığını, mevcut kelimeleri toptan atmak suretiyle yeni kelimeler uydurmaya kalkıştıklarını ve hükümet üyelerinin

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, s.129-130.

⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, s.133.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, s.154.

desteği ile bu değişikliğin Meclis tarafından kabul edilmesini sağladıklarını belirtmişti.⁴³ Ağrı milletvekili Kasım Küfrevi'ye göre dil bir evrim meselesi idi ve devrim ile yeni bir dil meydana getirmek mümkün değildi. Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu'na göre, Türk Dil Kurumu yöneticileri dili değiştiriyoruz diye, Mustafa Kemal Atatürk'ün İşbankası hesaplarında bulunan paralarını israf etmişti.⁴⁴

1945 yılındaki komisyonda hukukçu olarak yer alan isimlerden biri Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu idi. Barutçu'ya göre dil işini, *"tarafsız ilim adamına bırakmak"* gerekmekteydi.⁴⁵ Anayasa metninin Türkçeleştirilmesi çalışmalarında yer alan diğer isim ise Sivas milletvekili Reşat Şemsettin Sırer idi. Sırer bu konuda yapmış olduğu konuşmada, Demokrat Parti yönetiminin tek parti döneminde Meclis tarafından yapılan değişikliği eleştirilmesine rağmen, aynı usulün taklit edilmekte olduğunu ifade etmişti.⁴⁶ 1945 yılındaki komisyonda yer alan isimlerden bir diğeri Maraş milletvekili Hasan Reşit Tankut idi. Tankut bu konuda yaptığı konuşmada şunları ifade etmişti:

"...Eğer hakikaten bu bir günahsa bunun büyük bir kısmını ben kabul ediyorum. Eğer dediğiniz gibi bir hata ise, siz neden bu hataya düşüyorsunuz? Biz, ileri bir şey yapıyor zehabında idik. Siz, niye geriye doğru gidiyorsunuz?"⁴⁷

Meclis'te yapılan bütün bu tartışmalardan sonra, Anayasa Komisyonu sözcüsü ve Diyarbakır milletvekili Ferit Alpiskender söz alarak, bu konudaki çalışmaların aşamalarını açıklamıştı. 1952 yılında yazarlardan ve hukukçulardan oluşan bir Meclis Komisyonu kurulmuştu. Halide Edib Adivar, Arif Nihat Asya, Hüseyin Avni Başman ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi isimler de bazı toplantılara katılıp destek vermişlerdi. Daha sonra Mehmet Fuad Köprülü'nün başkanlığında bir Anayasa projesi oluşturulmuş ve bu proje Demokrat Parti Başkanlığı'na sunulmuştu. Partideki Grup İhtisas Komisyonu herhangi bir değişiklik yoluna gitmeden yeni bir tasarı hazırlamış ve Demokrat Parti Meclis Grubu bu tasarımı kabul etmişti.⁴⁸ Tasarıya destek veren isimlerden Halide Edib Adivar, *"Meclis'e, bir parlâmentoya taallük etmeyen bu dil meselesini ele almakla doğru mu yaptık, yanlış mı yaptık"* şeklinde bir tereddüt yaşadığını ve bu konunun *"üniversitelere, muharrirlere, sanatkârlara, ilim adamlarına"* bırakılmasının daha uygun olacağını ifade etmişti.⁴⁹ Tasarıya destek veren isimlerden biri olan Hamdullah Suphi Tanrıöver de aynı öneriyi sunmakta ve bu konunun *"dil akademisi veya edebiyat akademisi"* tarafından yapılmasının daha uygun olacağını öne sürmekteydi.⁵⁰

⁴³ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, s.134-145.

⁴⁴ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 24/12/1952, s.400-406.

⁴⁵ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, s.158.

⁴⁶ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, s.146.

⁴⁷ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 24/12/1952, s.400.

⁴⁸ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 8/12/1952, s.161.

⁴⁹ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 17/12/1952, s.302.

⁵⁰ TBMM Zabut Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 24/12/1952, s.389-390.

Anayasa görüşmeleri sonunda Meclis Başkanlığı'na iki teklif yapılmıştı. Bunlardan biri Sadri Maksudi Arsal'ın teklifiydi. Teklifte, dil işinin Meclis tarafından yapılmaması ve bu işin dil akademilerine bırakılması istenmekteydi. İkinci teklif ise Türkiye Köylü Partisi adına Seyhan milletvekili Mehmet Cezmi Türk tarafından yapılmış; ancak her iki teklif de kabul edilmemişti.⁵¹ Kanun hakkında yapılan oylama neticesinde, 342 kişi kabul oyu verirken, 31 kişi ret oyu kullanmıştı. 9 çekimser varken, 95 kişi ise oylamaya katılmamıştı. Erzincan milletvekili Mehmet Şemsettin Günaltay, Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu, Hatay milletvekili Hasan Reşit Tankut, Malatya milletvekili İsmet İnönü, Van milletvekili Kâzım Özalp, Van milletvekili Ferit Melen ve Kars milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın kanun tasarısını reddeden isimler arasındaydı. İlginç olan nokta ise Ankara milletvekili Sadri Maksudi Arsal, Muğla milletvekili Nadir Nadi, Seyhan milletvekili Mehmet Cezmi Türk, İzmir milletvekili Halide Edib Adıvar ve İstanbul milletvekili Mehmet Fuad Köprülü'nün oylamaya katılmamasıydı. Netice itibariyle 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu, tekrar yürürlüğe konulmuş ve bu kanun yerine ikame edilmiş olan, 10 Ocak 1945 tarihli ve 4695 sayılı Anayasa yürürlükten kaldırılmıştı.⁵²

Siyasal Kimlikli Aydınların Dil ve Edebiyat Deneyimleri

Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarının içerisinde fiili olarak yer alan siyasi kimlikli aydın kadrolar, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren eğitim, dil ve edebiyat dünyasında yer almış kişilerdi. Bu dönemde etkili olan edebiyat akımları içerisinde faaliyet gösteren yazarlar, Cumhuriyet dönemi dil ve edebiyat çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır. Söz konusu akımların öncüsü, *Servet-i Fünun (Edebiyat-ı Cedîde)* adı verilen topluluktu. *Servet-i Fünun* topluluğunun içerisinde yer alan bazı isimler daha sonra *Fecr-i Âtî* hareketini başlatmışlardı. Bu hareketin içerisinde yer alan, Celâl Sahir Erozan, İbrahim Alaettin Gövsa, Ali Canip Yöntem ve Mehmet Fuad Köprülü gibi isimler Millî Edebiyat akımının temelini oluşturmuştu.⁵³

II. Meşrutiyet yılları bir anlamda düşünsel akımların artış gösterdiği bir dönem olmasının yanı sıra aynı zamanda yayıncılık manasında çeşitliliğin arttığı bir dönemdi. Osmanlı aydını bu dönemde Emile Durkheim'ın *Toplumsal İş Bölümü* başlıklı eserinin etkisinde kalarak, Solidarizm akımı ile tanışmıştı.⁵⁴ Solidarizm

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 17/12/1952, s.304.

⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, IX. Devre, Cilt:18, 24/12/1952, s.409.

⁵³ Nâzım H. Polat, "Yeni Lisan'da Edebiyat-ı Cedide Eleştirisi", *Türk Dili*, Sayı:823, Temmuz 2020, s.4-16.

⁵⁴ Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s.534. Emile Durkheim hakkında ayrıca bkz. Taner Timur, "Durkheim: Sosyoloji, Bilim ve Tarihçi", *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Sina Akşin'e Armağan*, (haz. Mehmet Ö. Alkan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.255-274.

akımı, sınıf çatışmasının yerine toplumsal dayanışmayı benimseyen bir düşünce idi.⁵⁵ Bu dönemde yayımlanan *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua*, *Halka Doğru* gibi dergiler, Solidarizmin, Osmanlı aydını tarafından tanınmasında önemli bir işlev görmüştü.⁵⁶ Bu dergilerde aynı zamanda Narodnik (Halkçılık) akımına da yer verilmekteydi.⁵⁷ II. Meşrutiyet döneminin en güçlü akımının Türkçülük akımı olduğu söylenebilir. Türkçülük akımı, İttihat ve Terakki Fırkası'nın ideolojisi ile bütünleşmesi sebebiyle oldukça güçlü bir etkiye sahipti. İttihat ve Terakki Fırkası'nın en yüksek yönetim birimi olan Merkez-i Umumî'nin üyesi Ziya Gökalp'in bu konudaki etkisi fazla idi. Burada gelişimini hızlandıran Türkçülük akımı, dönemin yazarlarını etkilemeyi başarmıştı. Türk Ocağı bu dönemde milliyetçi akımın en güçlü yayıldığı kültür kurumuydu.⁵⁸

Yeni Lisan Hareketi'ne mensup yazarlar tarafından çıkarılan *Genç Kalemler* dergisi, aydınlar topluluğunun en önemli isimlerinin içerisinde yer aldığı bir alan haline gelmişti. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Celâl Sahir Erozan ve Ali Canip gibi isimler burada yazıları yer alan kişilerdi. Bu isimler, dildeki yabancı kelimeleri atıp, Türkçe karşılığı olan kelimeleri kullanmak amacı taşıyan, *Yeni Lisan Hareketi*'nin savunucularındandı. Diğer taraftan bu dönemde, Türkçü aydınların kurmuş olduğu dernekler de yaygınlaşmıştı. Yusuf Akçura, Celâl Sahir Erozan ve Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin kuruluşunu gerçekleştirdiği Türk Yurdu Derneği aynı isimle, *Türk Yurdu* adı verilen dergiyi yayımlıyordu. Türk Yurdu Derneği, 1912 yılında Türk Ocakları'na dönüşüp, faaliyetlerini etkili biçimde sürdürmeyi başarmıştı. Bu dönemde gerçekleşen dil ve edebiyat çalışmaları, İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimince desteklenmekte ve dolayısıyla aydınlar grubu aynı zamanda siyasal iktidarın sunduğu imkânlar çerçevesinde kendilerine çalışma alanı bulabilmekteydiler. Örneğin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkezi Umumî üyesi olan Ziya Gökalp aynı zamanda Darülfünun'da sosyoloji dersleri vermekteydi.

Türk modernleşmesinin gelişim çizgisinde yer alan aydınlar grubu, toplumsal dönüşümlerin öncü kadrosunu oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminin önemli faaliyetlerinden biri olan dil çalışmaları da aynı şekilde aydınlar grubunun çabaları ile başlatılan bir girişimdi. Topluma öncülük etme rolünü üstlenmiş olan siyasal kimlikli aydınlar grubunun, kendine özgü toplumsal statüleri bulunmaktaydı. Bununla birlikte, devlet yönetiminde görev almaları sebebiyle kültürel konularda etkili olma imkânına da sahiptiler. Dil Encümeni'nin kurulmasıyla birlikte başlayan çalışmalara katılan isimlerin genel özelliklerine bakıldığında, dil konusunda

⁵⁵ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, Sayı:1, Bahar 1977, s.92-123.

⁵⁶ Zafer Toprak, "Psikoloji'den Sosyoloji'ye, Türkiye'de Durkheim Sosyolojisinin Doğuşu", *Toplumsal Tarih*, Sayı:238, Ekim 2013, s.23-24.

⁵⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s.421-42.

⁵⁸ Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt:I, *İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s.10-11.

entelektüel donanıma sahip aydınlar grubunun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Dil çalışmalarının başlatılmasını sağlayan aydınlar grubunun başında, entelektüel bir kimlik olarak Mustafa Kemal Atatürk gelmekteydi. Atatürk bilindiği gibi oldukça geniş bir okuma kültürüne sahip yönetici idi.⁵⁹ Çankaya'daki özel kitaplığında yer alan eserlerin konu başlıklarına bakıldığında, dil bilimi, dünya politikası, iktisat, antropoloji, arkeoloji, felsefe, coğrafya, kültür, anayasa, hukuk, Asya, Avrupa, Uzak Doğu, dünya ve Türk tarihleri, dinler tarihi, ilk çağ uygarlıkları, modern toplumlar, ideolojiler ve edebiyat incelemeleri konusundaki eserlere ilgisi olduğu görülmektedir.⁶⁰

Mustafa Kemal Atatürk'ün dışındaki diğer isimler de dilin yapısı ve kültürel gelişimi konusunda bilgi birikimine sahip isimlerdi. Bu isimlerin ortak noktası, hukuk, tarih, edebiyat, dil ve kültür konularında eğitim almış, yayın dünyasında yazıları ve kitapları ile hem Osmanlı Devleti'nin son döneminde hem de Cumhuriyet döneminde iyi tanınan kişiler olmalarıydı. Örneğin Ali Canip Yöntem, Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Türk Edebiyat Tarihi hocalığı, Tarih Encümeni Üyeliği, Maarif Vekâleti Umûmî Müfettişliği gibi görevler yapmış ve ayrıca *Genç Kalemler*, *Hayat Mecmuası*, *Yeni Mecmua*, *Türkiyat Enstitüsü* ve *Yakın Tarihimiz* adlı dergilerde, tarih, dil ve edebiyat konularında yazılar yayımlamış⁶¹ ve bu konuda eserler hazırlamış bir isimdir.⁶² *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan yazılarına bakıldığında, Cumhuriyet döneminde Türkçe konusunda savunulan görüşlerin alt yapısını oluşturacak nitelikte görüşlere sahip olduğu görülmektedir.⁶³

II. Meşrutiyet döneminden itibaren yazın dünyasının içerisinde yer alan Celâl Sahir Erozan,⁶⁴ Fransızca ve Türkçe öğretmenliği yapmış, aynı zamanda Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurucu üyeliğini üstlenmiş ve *Servet-i Fünûn* dergisinde yazıları yayımlanmış bir yazardır.⁶⁵ Ahmet Cevat Emre, Fransızca ve Türkçe öğretmenliği, Darülfünûn Ural-Altay dilleri hocalığı, Türk Dil Encümeni'nde âzalık, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurucu üyeliğini yapmış, aynı zamanda *Yeni Asır*, *İkdam*, *Şuray* *Ümmet*, *Sabah*, *İfham*, *Akşam*, *Vakit* gazetelerinde ve *Muhit* dergisinde yazarlık

⁵⁹ *Atatürk'ün Kitaplığı, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, Cumhurbaşkanlığı, Ankara, 2006; Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşüncüler, Kitaplar*, XVI. Dizi, Sayı 45, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982; *Atatürk'ün Özel Kütüphanesi'nin Kataloğu, (Anıtkabir ve Çankaya Bölümleri)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

⁶⁰ *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, Altın Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düşüştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle*, Cilt:1-24, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2002.

⁶¹ *TBMM Albümü, 1920-2010 (1920-1950)*, Cilt:I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s.219.

⁶² *Muallim Mektepleri: Edebiyat*, Devlet Matbaası, İstanbul 1929; *Epope (Epopée) ve Edebi Nevilerle Mesleklerle Dair Malumat*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930; *Türk Edebiyatı Antolojisi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931; *Ömer Seyfedin, Hayatı ve Eserleri*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1935.

⁶³ Martin Hartmann, "Ali Canip [Yöntem] I", *Türk Dili*, Sayı: 805, Ocak 2019, s.52-63.

⁶⁴ *Bubran*, Hilal Matbaası, İstanbul 1909; *Müntahab Çocuk Şiirleri, Devre-i Aliye*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1918; *Kıraat-ı Edebîye*, (Mehmed Fuad Köprülü ile), Karabet Matbaası, İstanbul 1914.

⁶⁵ *TBMM Albümü, 1920-2010*, Cilt:I, s.227.

yapmış bir isimdir.⁶⁶ Türk dilinin gramer yapısını ele alıp incelediği çok sayıda çalışması bulunmaktadır.⁶⁷ Besim Atalay, Maarif ve İrşâd Encümenleri Reisliği, Kütüphane Encümeni Reisliği, Türk Dil Kurumu Merkez Heyeti Üyeliği, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde hocalık yapmış bir kişi idi.⁶⁸ Türk dilinin yapısını ve Türk Edebiyatı'nın önemli klasiklerini incelediği çalışmaları bulunmaktadır.⁶⁹ Darülfünûn Edebiyat Şubesi'nden mezun olan Falih Rıfkı Atay, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Milliyet*, *Ulus* ve *Akşam* gazetelerinde yazarlık yapmış bir isimdi.⁷⁰ 1918'de *Ateş ve Güneş*, 1931'de *Yeni Rusya*, 1932'de *Moskova-Roma* ve *Roman*, 1933'te *Eski Saat*, 1934'te *Taymis Kıyılarında* ve *Bizim Akdeniz*, 1938'de *Deniz aşırı* ve *Tuna Kıyıları*, 1943'te *Zeytinadağı*, 1944'te *Hind*, 1945'te *Kanad Vuruşu*, 1946'da *Yolcu Defteri*, 1958'de ise *Çankaya*, *Atatürk Devri Hatıraları* adlı eserleri kaleme almış bir isimdir.

Hasan Reşit Tankut, Mülkiye Müfettişliği, Türk Ocakları Genel Müfettişliği, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi hocalığı, Türk Dili Tetkik Cemiyeti üyeliği yapmış⁷¹ ve Türk dilinin menşei konusunda araştırmalar hazırlamış bir yazardır.⁷² Hasan Cemil Çambel, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurucu üyesiydi ve *Türk Yurdu*, *Yeni Adam* dergileri ile *Hâkimiyet-i Milliye*, *Dünya* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yazıları yayımlanmış⁷³ ve çeşitli eserleri olan bir yazardır.⁷⁴ Hasan-Âli Yücel, Edebiyat, Türkçe ve Felsefe öğretmenliği, Darülfünûn'da Coğrafya ve Tarih hocalığı yapmış, Maarif Müfettişliği ve Maarif Vekilliği görevi üstlenmiş bir isimdir.⁷⁵ Yücel, yurtdışındaki maarif teşkilatlarını incelemiş ve Köy Enstitüleri modelini Türkiye'de uygulamış bir eğitimcidir.⁷⁶ İbrahim Necmi Dilmen, Edebiyat ve Felsefe

⁶⁶ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.194.

⁶⁷ *Resimli Türk Lisanı - Sarf ve Nahiv - Gramer*, Kütüphane-i Hilmi, İstanbul 1926; *Türkçede Kelime Teşkilî Hakkında Bir Anket, Birinci Kısım: Müştak Sözcükler*, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, İstanbul 1933; *Eski Türk Yazısının Menşei*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938; *Gramerimiz İçin*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1941; *Türk Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1945; *Türkçenin Yapılışı, Mukayeseli Türk Gramerine Hazırlık İrdemleri*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul 1942; *Türkçede İsim Temelleri, Mukayeseli Türk Gramerine Hazırlık İrdemleri*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul 1943.

⁶⁸ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.274.

⁶⁹ *Türk Büyüklüğü veya Türk Adları*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1923; *Bektaşilik ve Edebiyatı*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1924; *Divanü Lügat-it Türk Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Basımevi, İstanbul 1939; *Divanü Lügat-it Türk İndeksi*, Alaeddin Kral Matbaası, İstanbul 1942; *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 1942; *Türkçede Kelime Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Basımevi, İstanbul 1946.

⁷⁰ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.375.

⁷¹ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.279.

⁷² *Dil ve İrk Münasabetleri Hakkında*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937; *Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler*, DTCF Yayınları, Ankara 1936.

⁷³ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.140.

⁷⁴ *Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir ?*, Hâkimiyet-i Milliye, Ankara 1932; *Türkler Dilleri ve Kaderleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949.

⁷⁵ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.267.

⁷⁶ *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, Remzi Kitabhanesi, İstanbul 1932; *Fransa Maarif Teşkilatında Müfettişler*, Devlet Matbaası, İstanbul 1934; *Fransa'da Kültür İşleri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1936; *Türkiye'de Orta Öğretim*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

öğretmenliği, Darülfünûn'da Ural-Altay dilleri hocalığı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türk Dili hocalığı, Maarif Müfettişliği, Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurucu üyeliği yapmış ve ayrıca *Milliyet* gazetesinde yazar olarak yer almış bir isimdir.⁷⁷ Türk grameri ve edebiyatı konusunda eserleri bulunmaktadır.⁷⁸

İbrahim Alâettin Gövsa, Edebiyat öğretmeniği, Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Kurulu Başmüfettişliği ve İnönü Ansiklopedisi hazırlık heyetinde genel sekreterlik görevi yapmış bir isimdir.⁷⁹ Türk Edebiyatı ve çocuk eğitimi konusunda eserler yayımlamıştır.⁸⁰ Celâl Nuri İleri, *İkdam*, *Âti*, *İleri* gazetelerinde ve *İçtihat*, *Edebiyat-ı Umûmiye* dergilerinde yazarlık yapmış,⁸¹ Türk dili ve Türk Devrimi hakkında eserler yayımlamış bir isimdir.⁸² Ruşen Eşref Ünaydın, Türkçe, Fransızca ve Edebiyat öğretmeniği yapmış bir yazardır. Ünaydın, öğretmenlik yaparken bir taraftan da *Servet-i Fünûn*, *Türk Yurdu* ve *Yeni Mecmuâ*'da yazıları yer almıştır.⁸³ 1918'de *İki Saltanat Arasında* ve *Diyorlar ki*, 1919'da *Tefîk Fikret Hayatına Dair Hatıralar* ve *Geçmiş Günler*, 1920'de *Mekteplere Yeni Kıraat Kitabı*, 1923'te *Ayrılıklar*, 1926'da *Cumhuriyet Kıraatı*, 1929'da *Damla Damla*, 1930'da *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat*, 1938'de *Boğaziçi Yakından*, 1943'te *Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar* adlı eserleri yayımlanmıştır.

Sadri Maksudi Aرسال, Ankara Hukuk Fakültesi Türk Hukuk Tarihi ve Genel Hukuk Tarihi hocalığı, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Kurucu Üyeliği, Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti Üyeliği görevinde bulunmuş bir isimdir.⁸⁴ Aرسال'a ait *Türk Dili İçin* adlı eserin takdim yazısını, Mustafa Kemal kaleme almıştı.⁸⁵ Aرسال'ın sadece dil konusunda değil, hukuk konusunda da yayımlanmış eserleri bulunmaktadır.⁸⁶ Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde,

⁷⁷ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.314.

⁷⁸ *Halk Kıraat*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1928; *Muallimlere ve Umuma Mahsus Türkçe Okuma Yazma Dersleri*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1928; *Türkçe Gramer, Lise ve Orta Mekteplerle Muallim ve Hayat Mekteplerine Mahsustur*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1929; *Tanzimat Edebiyatı Tarihi Notları*, DTCF Yayınları, Ankara 1942.

⁷⁹ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.169.

⁸⁰ *Yeni Türk Lügati*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1930; *Çocuk Rubu*, Devlet Matbaası, Ankara 1931; *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1933; *Ellî Türk Büyüğü*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1933.

⁸¹ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.30.

⁸² *Mukadderat-ı Tarihiye*, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1915; *Tarih-i İstikbal*, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1916; *Harben Sonra Türkleri Yükseltelim*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1917; *İştirak Etmediğimiz Hareket*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1917; *Türkçemiz*, *Mesail-i Hazıra Hakkında Musahabat*, Efkaf-ı Cedide Kütüphanesi, İstanbul 1917; *Taç Giyen Millet*, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul 1923; *Türk İnkılabı*, Ahmed Kâmil Matbaası, İstanbul 1926; *Yeni Alfabe ve İmla Dersleri*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1928.

⁸³ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.81.

⁸⁴ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.223.

⁸⁵ Sadri Maksudi, *Türk Dili İçin*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatından, Ankara 1931, s.1.

⁸⁶ *Umumi Hukuk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944; *Hukuk Felsefesi Tarihi*, İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, İstanbul 1945.

Edebiyat hocalığı yapmış bir isim olan Saim Ali Dilemre,⁸⁷ dillerin gelişim çizgisi konusunda çok sayıda eserler hazırlamış bir yazardır.⁸⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Edebiyat ve Felsefe öğretmenliği yapmış, bir taraftan da *İkdam* ve *Ulus* gazetesinde yazıları yer almış bir isimdir.⁸⁹ 1922'de *Erenlerin Bağından*, 1927'de *Hüküm Gecesi*, 1928'de *Sodom ve Gomora*, 1929'da *Ergenekon*, 1932'de *Yaban*, 1934'te *Ankara*, 1938'de *Bir Sürgün*, 1939'da *Nur Baba ve Kırallık Konak*, 1940'da *Okun Ucundan*, 1943'te *Bir Serencam*, 1946'da *Atatürk* adlı eserleri yayımlanmıştır. Yusuf Ziya Ortaç, Edebiyat öğretmenliği yapmış bir taraftan da *Diken*, *Türk Yurdu*, *Servet-i Fünun*, *İnci* ve *Akbaba* dergilerinde, *Ulus*, *Cumhuriyet* ve *Vakit* gazetelerinde yazıları yer almış bir isimdir.⁹⁰ Ortaç'ın halk edebiyatı alanında yayımlanmış çalışmaları bulunmaktadır.⁹¹

Fuad Köprülü, İstanbul Mülkiye Mektebi, Ankara Siyasal Bilgiler Okulu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Darülfünun'da Edebiyat hocalığı, Maarif Vekâleti'nde Müsteşarlık, Türkiyat Enstitüsü'nde Müdürlük, Tarih Encümenliği ve Maarif Encümenliği görevinde bulunmuş bir isimdir. *Mebasım*, *Servet-i Fünun* dergileri ile *Tanin* gazetesinde yazarlık yapmıştır.⁹² Köprülü'nün Cumhuriyet öncesine kadar uzanan dil ve edebiyat geçmişi bulunmaktadır. 1914'te Celâl Sahir Erozan ile birlikte *Kıraat-ı Edebiye* adlı eseri ve yine 1914'te Şahabeddin Süleyman ile birlikte *Malumat-ı Edebiyye* adlı eseri, 1916'da *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*, 1918'de *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 1920'de *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1922'de *Türk Dilinin Sarf ve Nabvi* adlı eserleri yayımlanmıştır.

Sözü edilen isimlerin büyük çoğunluğu, Maarif Vekâleti'ne bağlı birimlerde görev almış, gazete ve dergilerde yazarlık ve çevirmenlik yapmış, Türkçe dilbilgisi ve Türk Edebiyatı konularında eserler hazırlamış kişilerdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün liyakat ilkesini önemsemesinin bir neticesi olarak, dil çalışmalarının ilk başladığı evreden itibaren, bu çalışmaların içerisinde yer alacak isimlerin belirlenmesi noktasında, meslekî liyakat esasına göre hareket edildiği anlaşılmaktadır.

⁸⁷ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.257.

⁸⁸ *Cevherî Fîil Türk Fülleri Tasrif Sistemi ve Hint-Avrupa Fülleri Tasrif Sistemi ile Aralarındaki Birlikler*, Kader Basımevi, İstanbul 1938; *Genel Dil Bilgisi: Yeryüzü Dil Bölgeleri (Geolinguistique) Dil Yapısının Başlıca Tipleri (Typologie)*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939; *Genel Dilbilgisi Dil Evolüsyonları, Ural-Altay Dil Bilgisi Moğol-Mançu, Tunguz-Buryat, Türk-Yakut Dilleri Mukayeseli Lehçe Gramer*, Alâeddin Kral Basımevi, İstanbul 1941; *Dil Devrimi İçin I*, Doğu Matbaası, Ankara 1949; *Dil Devrimi İçin II*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1949.

⁸⁹ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.113.

⁹⁰ TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:I, s.495.

⁹¹ *Halk Edebiyatı Antolojisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933; *Dil Tetkiklerinden Samiler Turaniler*, Marifet Yayınları, İstanbul 1934; *Edebiyat*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1935.

⁹² TBMM Albümü, 1920-2010, Cilt:II, s.568.

Sonuç

Türk modernleşmesinin oluşumunda ve gelişiminde, siyasal kimlikli aydınların önemli rolleri olmuştur. Meclis'te görev yapan aydınlar, siyasal otorite ile bütünleşmiş kimselerdi ve kültürel konulara müdahale etme noktasında etkiliydiler. Bu durum elbette ki dil konusundaki çalışmalarını ele almalarını sağlamıştı. Aydınların dil tartışmaları konusunda hâkim olan bir üslup sergiledikleri görülmektedir. Bu isimlerin büyük bir çoğunluğu edebiyatçı kimliğine sahiptir. II. Meşrutiyet yıllarında başlayan, dilde sadeleşme çalışmalarının en önemli safhası Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'in öncülüğünü yapmış olduğu, *Genç Kalemler* dergisinin etrafında gelişen *Yeni Lisan Hareketi* idi. Bu dönemde oluşmuş kültürel birikimi miras alan Cumhuriyet yönetimi, dil çalışmalarının bir tür devlet politikası şeklinde yürütülmesini sağlamıştır.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurmuş olduğu komisyonlar vasıtasıyla farklı mesleklerden isimlerin katılımının sağlandığı, anketler yardımı ile daha geniş toplumsal kesimler ile buluşulup, dil malzemelerinin elde edildiği görülmektedir; ancak dil çalışmalarının asıl olarak siyasal kimlikli aydınlar tarafından biçimlendiği anlaşılmaktadır. Dil çalışmalarına katılan isimler, yazma alışkanlığına sahip sıradan isimler değildi. Türk Edebiyatı'nda uzmanlığı ve dil bilimi konusunda yetkinliği olan isimlerdi. Türk Dili'nin diğer diller ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Türkçenin biçim ve cümle bilgisinin oluşturulması, gramer kitaplarının hazırlanması konularında önemli katkıları olmuştur. Söz konusu bu isimler, bir taraftan dil çalışmalarının yürütülmesi için resmî kuruluşlarda çeşitli görevler üstlenirken diğer taraftan da dilbilgisi ve edebiyat konularında çok sayıda eser yayımlamışlardır.

Aydın kadroların fikirlerini hayata geçirebilmelerinin en önemli yolu, siyasal hayata dahil olmalarıyla mümkün olabilmekteydi. Siyasî formasyonu olan aydınların bir misyonu da toplumsal dönüşümlerin sağlanması konusunda yönetim ile beraber hareket etmeleriydi. Bu entelektüel gruplar, toplumun dönüştürülmesinde kendilerini yetkili görmekteydiler. Dil, edebiyat ve hukuk alanında uzman olup, aynı zamanda siyasetin içerisinde yer alan isimler, siyasetin dışında kalanlara göre çok daha güçlü bir konumdaydı. Bu isimlere, sahip oldukları eğitim kapasitesine göre devlet kadrolarında görevler verilmekteydi. Meclis dışında yer alan aydınlar grubunun, Meclis'e önerilerde bulunması ve burada alınacak kararları etkilemesi ancak kendilerinden destek ve öneri talep edildiğinde mümkün olabilmekteydi. Bu sebeple Meclis dışındaki entelektüel grupların, merkezî iktidarı etkileyecek bir çalışma içerisine girmesi çok da mümkün değildi. Bu durum sadece tek partili dönem için değil aynı zamanda Demokrat Parti dönemi için de geçerliydi. Bunun temel sebebi ise dil çalışmalarının, siyasal kimlikli aydınlar hareketi olarak başlatılması ve sürecin bu şekilde gelişmesiydi. Sonuç itibarıyla söz konusu aydınların, Dil Devrimi'ne katkısının ve etkisinin büyük önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Resmî Yayınlar

- Atatürk'ün Kitaplığı, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2006.
- Atatürk'ün Özel Kütüphanesi'nin Kataloğu, (Anıtkabir ve Çankaya Bölümleri)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- Birinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.
- İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1994.
- TBMM Albümü, 1920-2010 (1920-1950)*, Cilt I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.
- TBMM Albümü, 1920-2010, (1950-1980)*, Cilt II, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, II. Devre, Cilt: 5/1, 25/2, 1924.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, VI. Devre, Cilt: 2, 10/5, 1939.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, VI. Devre, Cilt :24, 3/4, 1942.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, VII. Devre, Cilt: 15, 10/1, 1945.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, VII. Devre, Cilt: 16, 11/4, 1945.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, IX. Devre, Cilt: 18, 8/12, 1952.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, IX. Devre, Cilt: 18, 17/12, 1952.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, IX. Devre, Cilt: 18, 24/12, 1952.
- Türkçe Sözlük, (Türk Dil Kurumu Lûgat Kolu çalışmalarıyla hazırlanmıştır)*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1944.
- Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kalavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul 1935.
- Üçüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul 1936.

Kitaplar

- Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Dili İçin*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatından, Ankara 1931.
- _____, *Umumi Hukuk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.
- _____, *Hukuk Felsefesi Tarihi*, İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, İstanbul 1945.
- Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düşündüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle*, Cilt:1-24, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2002.
- Atalay, Besim, *Türk Büyüklere veya Türk Adları*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1923.
- _____, *Bektaşılık ve Edebiyatı*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1924.
- _____, *Divanü Lûgat-ü Türk Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Basımevi, İstanbul 1939.
- _____, *Divanü Lûgat-ü Türk İndeksi*, Alaeddin Kral Matbaası, İstanbul 1942.

- _____, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, Türk Dil Kurumu Basımevi, İstanbul 1942.
- _____, *Türkçede Kelime Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Basımevi, İstanbul 1946.
- Atay, Falih Rifki, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2020.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- Dilemre, Saim Ali, *Cevherî Fül Türk Fülleri Tasrif Sistemi ve Hint-Avrupa Fülleri Tasrif Sistemi ile Aralarındaki Birlikler*, Kader Basımevi, İstanbul 1938.
- _____, *Genel Dil Bilgisi: Yeryüzü Dil Bölgeleri (Geolinguistique) Dil Yapısının Başlıca Tipleri (Typologie)*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.
- _____, *Genel Dilbilgisi Dil Evolüsyonları, Ural-Altay Dil Bilgisi Moğol-Mançu, Tunguz-Buryat, Türk-Yakut Dilleri Mukayeseli Lehçe Gramer*, Alâeddin Kral Basımevi, İstanbul 1941.
- _____, *Dil Devrimi İçin I*, Doğu Matbaası, Ankara 1949.
- _____, *Dil Devrimi İçin II*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1949.
- Dilmen, İbrahim Necmi, *Halk Kıraat*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1928.
- _____, *Muallimlere ve Umuma Mahsus Türkçe Okuma Yazma Dersleri*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1928.
- _____, *Türkçe Gramer, Lise ve Orta Mekteplerle Muallim ve Hayat Mekteplerine Mahsustur*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1929.
- _____, *Tanzimat Edebiyatı Tarihi Notları*, DTCE Yayınları, Ankara 1942.
- Emre, Ahmet Cevat, *Resimli Türk Lisani-Sarf ve Nabi - Gramer*, Kütüphane-i Hilmi, İstanbul 1926.
- _____, *Türkçede Kelime Teşkilî Hakkında Bir Anket, Birinci Kısım: Müştak Sözler*, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, İstanbul 1933.
- _____, *Eski Türk Yazısının Menşei*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.
- _____, *Gramerimiz İçin*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1941.
- _____, *Türk Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1945.
- _____, *Türkçenin Yapılışı, Mukayeseli Türk Gramerine Hazırlık İrdemleri*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul 1942.
- _____, *Türkçede İsim Temelleri, Mukayeseli Türk Gramerine Hazırlık İrdemleri*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul 1943.
- Erozan, Celâl Sahir, *Bubran*, Hilal Matbaası, İstanbul 1909.
- _____, *Müntahab Çocuk Şiirleri, Devre-i Aliye*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1918.
- _____, *Kıraat-ı Edebiye*, (Mehmed Fuad Köprülü ile), Karabet Matbaası, İstanbul 1914.
- Çambel, Hasan Cemil, *Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir ?*, Hâkimiyet-i Milliye, Ankara 1932.
- _____, *Türkler Dilleri ve Kaderleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949.
- Gövsâ, İbrahim Alâettin, *Yeni Türk Lügati*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1930.
- _____, *Çocuk Rubu*, Devlet Matbaası, Ankara 1931.
- _____, *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1933.
- _____, *Elli Türk Büyüğü*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1933.
- İleri, Celâl Nuri, *Mukadderat-ı Tarihiye*, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1915.
- _____, *Tarih-i İstikbal*, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1916.

- _____, *Harbden Sonra Türkleri Yükseltelim*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1917.
- _____, *İştirak Etmediğimiz Hareket*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1917.
- _____, *Türkçemiz, Mesail-i Hazıra Hakkında Musahabat*, Efka-ı Cedide Kütüphanesi, İstanbul 1917.
- _____, *Taç Giyen Millet*, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul 1923.
- _____, *Türk İnkılabı*, Ahmed Kâmil Matbaası, İstanbul 1926.
- _____, *Yeni Alfabe ve İmla Dersleri*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1928.
- Mustafa Kemal Atatürk'ün Meclis Konuşmaları (1920-1938)*, (haz. Kurtuluş Güran), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2020.
- Ortaç, Yusuf Ziya, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933.
- _____, *Dil Tetkiklerinden Samiler Turaniler*, Marifet Yayınları, İstanbul 1934.
- _____, *Edebiyat*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1935.
- Özdemir, Hakan, *Cumhuriyet Tarihi Boyunca Hukuk Dilindeki Değişmeler ve Gelişmeler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Şimşir, Bilâl N., *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Tankut, Hasan Reşit, *Dil ve İrk Münasebetleri Hakkında*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.
- _____, *Hasan Reşit, Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler*, D'ICF Yayınları, Ankara 1936.
- Toprak, Zafer, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.
- Turan, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşüncüler, Kitaplar*, XVI. Dizi, Sayı 45, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
- Tunaya, Tanık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt:I, *İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.
- Ünaydın, Ruşen Eşref, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hâtıralar*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1943.
- Yöntem, Ali Canip, *Muallim Mektepleri: Edebiyat*, Devlet Matbaası, İstanbul 1929.
- _____, *Epope (Épopée) ve Edebi Nevilerle Mesleklere Dair Malumat*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.
- _____, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- _____, *Ömer Seyfeddin, Hayatı ve Eserleri*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1935.
- Yücel, Hasan-Âli, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, Remzi Kitabhanesi, İstanbul 1932.
- _____, *Fransa Maarif Teşkilatında Müfettişler*, Devlet Matbaası, İstanbul 1934.
- _____, *Fransa'da Kültür İşleri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1936.
- _____, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

Makaleler

- Balyemez, Sedat, "Okul Kelimesi, Ekol'den mi Geliyor?", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:40, Mayıs 2017, s.115-147.
- Dönmez, Cengiz, "Atatürk ve Harf İnkılâbı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:27, Sayı:79, 2011, s.37-70.
- Hartmann, Martin, "Ali Canip [Yöntem] I", *Türk Dili*, Sayı:805, Ocak 2019, s.52-63.

- Kavcar, Cahit, “Yazı Devrimi, Dil ve Eğitime Getirdiği Kolaylıklar”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, 1981, s.41-61.
- Kaynar, Mete Kaan-Nurettin Kalkan, “Cumhuriyet’in Dil Reformunu Okumak: Köprü mü, Paravan mı?”, *Mukaddime- Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 2019, s.444-469.
- Korkmaz, Zeynep, “Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi”, *Türkoloji Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 1972, s.97-114.
- Polat, Nâzım H., “Yeni Lisan’da Edebiyat-ı Cedide Eleştirisi”, *Türk Dili*, Sayı:823, Temmuz 2020, s.4-16.
- Timur, Taner, “Durkheim: Sosyoloji, Bilim ve Tarihçi”, *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Sina Akşin’e Armağan*, (haz. Mehmet Ö. Alkan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.255-274.
- Toprak, Zafer, “Cumhuriyet’in Kilit Taşı: Harf Devrimi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:118, Ekim 2003, s.68-73.
- _____, “Gazi Mustafa Kemal ve Kültür Devrimi’nin Başlangıcı: Harf Devrimi 1928”, *Cumhuriyet’in Kazanımları*, (ed. Bülent Çukurova, Fevzi Çakmak), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2017, s.75-86.
- _____, “II. Meşrutîyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:1, Bahar 1977, s.92-123.
- _____, Zafer, “Psikoloji’den Sosyoloji’ye, Türkiye’de Durkheim Sosyolojisinin Doğuşu”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:238, Ekim 2013, s.22-32.
- Yılmaz, Yaşar, “İlk Meclis I. Dönem Milletvekillerinin Bağımsızlık Anlayışlarında Türkçenin Yeri”, *Türk Dili*, Sayı:752, Ağustos 2014, s.94-100.

Sürelî Yayınlar

- “Kurultay Toplandı, Tezlerin Okunmasına Başlandı”, *Akşam*, 19 Ağustos 1934.
- “Kurultay Dün Müzakeresini Bitirdi, İntihap Yapıldı”, *Akşam*, 24 Ağustos 1934.
- “Üçüncü Dil Kurultayı, Davetli Üyelerin İlk Listesi”, *Ulus*, 20 Ağustos 1936.
- “Üçüncü Türk Dili Kurultayı Merasimle Açıldı”, *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1936.

Summary

The intellectual cadres with political identity, who had been actively involved in the language studies initiated in the early periods of the Republic of Turkey, since the II. Constitutional monarchy period were prominent in the world of education, language and literature. Writers involved in the literary movements that were influential in this period also contributed to the language and literature studies of the Republican period. Names such as Celâl Sahir Erozan, İbrahim Alaettin Gövsa, Ali Canip Yöntem and Mehmet Fuad Köprülü, among the ones involved within the literary movements,

established the foundation of the National Literary movement. The II. Constitutional Period refers to a period in which intellectual movements increased in a sense, and also a period in which diversity increased in terms of publishing. The Turkism movement, which accelerated its development under the leadership of journals such as *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua* and *Halka Doğru* published in this period, succeeded in influencing the writers of the period. *Türk Ocağı* was the cultural institution where the nationalist movement spread the strongest during this period. *Genç Kalemler* magazine, which was published by writers belonging to the New Language Movement, became a medium in which the most substantial names of the intellectual community had been included. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Celâl Sahir Erozan and Ali Canip were among the people who were involved with their articles. These names were among the advocates of the New Language Movement, which aimed to remove foreign words from the language and use words that have Turkish equivalents. On the other hand, in this period, the associations established by Turkish intellectuals became widespread. The *Türk Yurdu* Association, founded by names such as Yusuf Akçura, Celâl Sahir Erozan and Ahmet Ağaoğlu, published a magazine called *Türk Yurdu* having the same name. *Türk Yurdu* Association had succeeded in transforming into the *Türk Ocakları* in 1912 and continuing its activities effectively. The linguistic and literary studies that took place in this period were supported by the administration of the Committee of Union and Progress, and therefore the group of intellectuals could also find a field of study within the framework of the opportunities offered by the political power.

The group of intellectuals who took part in the development line of Turkish modernization constituted the leading cadre of social transformations. The group of intellectuals with political identities who had assumed the role of leading the society had their own social status. However, they also had the opportunity to be effective in cultural matters due to their role in state administration. The first serious initiative on the issue of writing and language in the Republican period was the establishment of the Language Committee. Upon the instructions of the Prime Ministry, the Language Committee has been established by the Ministry of National Education on May 27, 1928 and the first meeting was chaired by Mustafa Kemal. The language studies that took place in Dolmabahçe Palace under the presidency of Mustafa Kemal were organized between August 25-29, 1928. Upon examining the identity of the members of the Language Committees, it is observed that intellectuals with political identity constituted the majority and the group of intellectuals who were intellectually well-qualified in language were predominant.

Mustafa Kemal Atatürk were leading the intellectual group that enabled the initiation of language studies. As is known, Atatürk was a governing authority with an highly extensive reading culture. Other names besides Atatürk were those who were knowledgeable about the structure and cultural development of the language. What these names had in common was that they were well-known people who had received education in law,

history, literature, language and culture and who were well known in the publishing world both in the late period of the Ottoman Empire and in the Republican period. The vast majority of these people worked in the units affiliated to the Ministry of National Education, worked as writers and translators in newspapers and magazines, and endeavored in Turkish grammar and Turkish literature. As a result of Atatürk's importance to the principle of merit, it is understood that from the first stage of language studies, the determination of the names to be included in these studies was acted on the basis of professional merit.

The intellectuals who served in the Turkish Grand National Assembly were integrated with political authority and were effective in intervening in cultural matters. This, of course, enabled them to deal with the studies on language. It is seen that intellectuals exhibit a dominant style in language discussions. The vast majority of these names had the identity of literary figures. The Republican administration, which started in the II. Constitutional Period and inherited the cultural accumulation on the studies of language simplification, ensured that language studies were carried out in the form of a kind of state policy. Through the commissions established by the Turkish Language Research Society, it is seen that with the help of surveys in which names from different professions participate are met, wider social segments are met and language materials are obtained. It is acknowledged that language studies are mainly embodied by intellectuals with political identities. The names involved in language studies were not ordinary names merely with a habit of writing. They were the names who had expertise in Turkish Literature and competence in linguistics. They have substantially contributed to the comparative study of the Turkish Language with other languages, the establishment of the form and sentence knowledge of Turkish, and the preparation of grammar books. On one hand, these names assumed various duties in official institutions for the conduct of language studies, and on the other hand, they published many literary works on grammar and literature.

The most important way for the intellectuals of the Republican period to put their ideas into practice was possible through their participation in political life. One of the missions of intellectuals with political formation was to act together with the administration in achieving social transformations. These groups of intellectuals regarded themselves as competent in the transformation of society. Experts in language, literature and law, who were also involved in politics, were in a much stronger position than those outside politics. These names were assigned to government positions according to their educational capacity. Language studies were initiated as a movement of intellectuals with political identity and developed in this way. The contribution and influence of Turkish intellectuals to language studies has been quite substantial.